

ANALIZA VOJNE NA HRVAŠKEM

Povzetek. *Analiza vojne na Hrvaškem je opravljena s strateškega, organizacijskega, političnega in akcijskega vidika obeh vojskujočih se strani, z namenom, da bi poznavanje dejavnikov, ki povzročajo vojne, pomagalo mednarodni skupnosti omejevati ali preprečevati take pojave v prihodnje. Hrvaška in srbska stran sta kot vojskujoči se strani na Hrvaškem imeli zastavljene zelo različne politične cilje, hrvaška stran pa v smeri suverenosti in politične neodvisnosti, srbska stran pa v smeri vzpostavljanja države vseh Srbov. V vojaškem strateškem pogledu je srbska stran, ki so jo sestavljali hrvaški Srbi, JLA in paravojaške prostovoljske formacije iz Srbije, uporabljala strategijo spopadov nizke in srednje intenzivnosti in v okviru tega strategijo odpornišтва, ki je obsegala faze: latentnega ali začetnega odpornišтва, gverilske vojne, manevrske vojne. Hrvaška stran dolgo ni imela izdelane obrambne strategije, nagibala pa se je k reševanju krize s čimmanj žrtvami. Iz začetne strategije vseljidske obrambe je prešla kasneje v strategijo držane obrambe s strogo centralizacijo in profesionalizacijo. Vojna se je končala s popolnim porazom srbske strani po štirih letih bolj ali manj intenzivnih oboroženih spopadov.*

Ključni pojmi: *Vojna, Hrvaška, Srbi, politična, strateška, organizacijska in akcijska analiza.*

Uvod

Vojno na Hrvaškem, ki je posebnost v mnogih ozirih, je potrebno znanstveno raziskati, spoznanja pa približati vsem tistim, ki lahko dosežejo, da bi izkušnje iz te vojne bile uporabljene kot oblika preventive pred bodočimi spopadi v svetu. Izkušnje iz vojne na Hrvaškem so lahko koristne tudi za druge države pri oblikovanju njihove obrambne strategije ter pri izgradnji obrambnega sistema. V tem smislu bodo v nadaljnji analizi obdelani štirje vidiki delovanja obeh vojskujočih se strani: politični, strateški, organizacijski in akcijski.

¹ dr. Siniša Tatalović je docent na Fakulteti političnih znanosti v Zagrebu, hrvaško vojno je analitično spremljal ves čas njenega poteka v hrvaškem dnevnem časopisu, je avtor knjige *Manjinski narodi i manjine u Zapadnoj demokraciji* (Prosvjeta, Zagreb 1995), kot obrambni ekspert sodeluje s Katedro za obramboslovje na Fakulteti za družbene vede, kjer je leta 1996 tudi predaval. Pričujoči članek je nastal kot študijsko gradivo za slušatelje predmeta Polemologija.

Družbene spremembe na ozemlju nekdanje SFRJ, še posebej dogodki konec šestdesetih in na začetku sedemdesetih let, ustava iz leta 1974, demokratične spremembe v Sloveniji in na Hrvaškem ter uvajanje političnega pluralizma in večstrankarstva so ogrozili dotedanje politične dosežke, združene pod skupno kraljico "bratstva in enotnosti". Spremembe so bile med drugim usmerjene v nacionalno in republiško emancipacijo, ki je bila v nasprotju z večnacionalno federacijo. Tem procesom so se najbolj uprle dogmatske sile v zvezni vojski² in v federalnem državnem aparatu, ki so se postavile v bran centralistično organizirane federacije. Takratni zvezni sekretar za ljudsko obrambo, general Veljko Kadijević, je tedaj rekel: "Takrat ko se je šlo na večstrankarski sistem v Jugoslaviji, je to pomenilo definitiven konec Jugoslavije v dotedanjih mejah. Mi smo to naše predvidevanje jasno in javno sporočali, o čemer sem predhodno že govoril. Izrazit primer takega sporočila je bil na sestanku armadnega vodstva z vodstvom Socialistične republike Hrvaške v Zagrebu mesec dni pred večstrankarskimi volitvami na Hrvaškem. Takrat smo jim naravnost rekli, da bodo oni – takratno vodstvo SR Hrvaške – pripeljali ustaše na oblast na Hrvaškem. Oni so se na to odzvali, vendar se niso preveč vznemirili" (Kadijević 1993, 92).

Po večstrankarskih volitvah v Sloveniji in na Hrvaškem ter po razglasitvi njune neodvisnosti v juniju 1991 je federalni vrh s pomočjo JLA začel vojno najprej proti Sloveniji in kmalu zatem še proti Hrvaški. V vojni proti Hrvaški so se na strani JLA vojskovali tudi paravojaške sile dela upornih Srbov iz Hrvaške. Takšno možnost je že pred vojno napovedal vodja Srbske demokratske stranke (SDS)³ na mitingu v zahodni Slavoniji v Voćinu na začetku leta 1991: "Če pride do vojne med hrvaško državo in med srbskim narodom, bo to pomenilo vojno med hrvaško državo in JLA" (Vjesnik, 21.1.1991, 6).

Na Hrvaškem je bilo konec osemdesetih let v procesu demokratizacije ustanovljenih blizu petdeset strank, večina med njimi je imela nacionalno osnovo. Na prvih večstrankarskih volitvah, ki so potekale od 22.4. do 17.5.1990, je premočno zmagala Hrvaška demokratična skupnost (HDZ)⁴, ki je najbolje izrazila interese večine Hrvatov v domovini in v izseljenstvu. HDZ je imela poslansko večino in njen nastop pri prevzemanju oblasti je bil zelo nacionalno in čustveno nabit. To je povzročilo strah pred potezami nove oblasti doma in po svetu. Hrvaška oblast se

² Jugoslovanska ljudska armada (JLA) je po razpadu Zveze komunistov Jugoslavije izgubila ideološko osnovo, z razpadom SFRJ pa je izgubila tudi materialno in prostorsko osnovo. S tem je prenehala potreba po njenem obstoju. Ker je šlo za približno 150.000 ljudi, od tega 50% profesionalcev, med katerimi so bili v večini Srbi, Črnogorci in Jugoslovani, lahko razumemo njihov strah za obstanek. Mnogi med njimi so se bili pripravljeni vojskovati za ohranitev SFRJ.

³ Srbska demokratska stranka je bila ustanovljena v Kninu 17.2.1990. Na prvih demokratičnih volitvah na Hrvaškem leta 1990 je stranka dobila pet poslanskih mest, vendar se je kmalu umaknila iz hrvaškega parlamenta. Vodstvo stranke je vzpodbujalo Srbe na Hrvaškem k nepriznavanju hrvaške oblasti ter na ozemeljsko odcepitev "srbskih" krajev od Hrvaške, na ustanovljanje srbskih avtonomnih ozemelj na Hrvaškem (SAO Krajina, Knin, 22.12.1990; SAO Zahodna Slavonija, 13.8.1991; SAO Vzhodna Slavonija, Baranja in zahodni Srem, 26.2.1991, ki so se kasneje razglasile za Republiko Srbsko Krajino).

⁴ Hrvaška demokratična skupnost je bila ustanovljena 17.6.1989 v Zagrebu, 22.11.1989 je objavila svoj program, prvo skupščino pa je imela 24. in 25.2.1990 v Zagrebu. Po tej skupščini je Ivica Račan, predsednik Socialdemokratske stranke Hrvaške, HDZ imenoval "stranko nevarnih namenov".

je znašla pod pritiskom zunanjih političnih sil, ki so bile za ohranitev SFRJ, ter pod pritiskom nezadovoljnega dela hrvaških Srbov in nereformiranih komunistov. Njihovo nezadovoljstvo se je povečevalo zaradi novega hrvatskega duha, odpiranja razprave o drugi svetovni vojni ter zaradi medijske predstavitve nove hrvaške identitete.⁵

Politični cilji vojskujočih se strani

Hrvaška stran

Kratkoročni in dolgoročni osnovni politični cilj nove hrvaške oblasti je bil vzpostavitev samostojne in suverene hrvaške države. Najprej je bila sprejeta nova hrvaška ustava (22.12.1990), v kateri je bila Hrvaška opredeljena kot "nacionalna država hrvaškega naroda in država pripadnikov drugih narodov in manjšin, ki so njeni državljani: Srbov, Muslimanov, Slovencev, Čehov, Slovakov, Italijanov, Madžarov, Židov in drugih, ki se jim jamčita enakopravnost z državljani hrvaške narodnosti in uresničitev nacionalnih pravic v skladu z demokratičnimi normami OZN in državami svobodnega sveta" (Narodne novine 56/1990, 1237). Nova hrvaška oblast se je zavedala, da ne bo možno takoj in v celoti oblikovati samostojne in suverene države, zato se je z drugimi republikami SFRJ pogajala o konfederalni osnovi države, obenem pa je začela s pripravami na oboroženo organiziranje hrvaškega naroda.

101

Srbska stran

Nacionalna politika Srbije, vodstvo JLA in vodstvo upornih Srbov na Hrvaškem so imeli drugačne politične cilje, ki so jih določili v štirih različicah:

1. Z uporabo dotedanje konstitutivnosti Srbov na Hrvaškem preprečiti možnost osamosvojitve Republike Hrvaške in jo zadržati v novi jugoslovanski federaciji;
2. če prvi cilj ni možen, je potrebno z oboroženim bojem okupirati del hrvaškega ozemlja na liniji Karlobag-Ogulin-Karlovac-Virovitica, ga državno organizirati in priključiti k drugim "srbskim državam";
3. če tudi drugi cilj ni možen, je potrebno s pomočjo JLA in lokalnega srbskega prebivalstva okupirati čim večji del hrvaškega ozemlja, ga predati zaščiti mednarodne skupnosti za čim dalj časa oziroma dokler se ne ustvarijo pogoji za njegovo aneksijo;
4. če ni možno doseči niti tretjega cilja, potem je potrebno zaščititi srbsko prebivalstvo, vključno z njegovim umikom s hrvaških ozemelj v Jugoslavijo, s čimer bi se popravila tamkajšnja slaba demografska situacija.

Analiza vojaško-političnih dogodkov v zadnjih šestih letih kaže, da so bili ti cilji oblikovani že na začetku, vendar so se kot operativni cilji vzpostavljali postopno, v skladu s stanjem na vojskovališču in z mednarodnimi okoliščinami.

⁵ O tem več v: Tatalović Siniša, *Peaceful Solutions of Conflicts in Croatia: Case Study of Gorski Kotar, Peace and the Sciences*, št.6/1996, str.38-39.

Nekateri srbski avtorji govorijo samo o enem cilju, denimo Konstantin Obradović ob srbski zavrnitvi načrta Z-4: "Od vsega začetka spora imajo krajinski Srbi očitno samo en javno razglašen cilj – odcepitev od Hrvaške in združitev z drugim delom srbskega naroda v okviru obnovljene, pa četudi "skrajšane" Jugoslavije, oziroma, v pričakovanju primernih pogojev – lastno neodvisno državo" (Obradović *Međunarodna politika* 1031/1995, 3).

Vojaške strategije vojskujočih se strani

Odporniška vojaška strategija

Vojna na Hrvaškem je pokazala, da je srbska stran, ki so jo sestavljali hrvaški Srbi, JLA in paravojaške prostovoljske formacije iz Srbije, uporabljala strategijo spopadov nizke in srednje intenzivnosti in v okviru tega strategijo odpornosti.⁶ Za spopad nizke intenzivnosti lahko rečemo, da predstavlja sintezo osnovnih dejavnikov oboroženega in neoboroženega boja kot nasilnih sredstev.

Ravno zaradi uporabe strategije spopada nizke intenzivnosti je bilo dolgo težko določiti, ali gre na Hrvaškem za dejansko vojno. Ta strategija izhaja iz starega strateškega načela, da se glede na obseg cilja, ta pa izhaja iz velikosti interesa, določajo ustrezna sredstva. Pri uporabi vojne strategije so ta sredstva lahko prepoznavna, ker so vojaška, pri strategiji spopadov nizke intenzivnosti pa se pojem sile širi vsebinsko in količinsko. Uporabljena sredstva so lahko vojaška ali nevojaška, pa tudi kombinacija enih in drugih se pojavlja v različnih oblikah in intenzivnosti.

Ena od najvažnejših vsebin srbske strategije vojne na Hrvaškem je bilo vzpodbujanje, organiziranje, razvoj in podpora odpornosti⁷ s strani zunanjih dejavnikov. Za razvoj odpornosti morajo obstajati določeni splošni pogoji, kot so: nizka izobrazbena raven prebivalstva, nizka raven tehnološkega znanja in veščin, ki povzroča strah pred hitrimi spremembami, primitivno kmetijstvo, obstoj elite, ki ne želi deliti ali predati oblasti, nesposobnost vlade, da bi zadovoljila potrebe celotnega prebivalstva. Vsi ti pogoji so na začetku devetdesetih let v določeni meri obstajali tudi na Hrvaškem. Poleg pogojev za razvoj odporniškega gibanja je vodstvo gibanja skrbelo tudi za njegovo usmerjanje proti vladi, ki naj bi bila izvor narodovega občutka ogroženosti. Vodstvo gibanja je svoje ideje o boljši prihodnosti in upravičenosti nasilja oblikovalo v politični strategiji Srbske demokratske stranke. Stranka je pri postavljanju konkretnih zahtev hrvaški vladi izhajala iz glo-

⁶ Ta strategija je podrobno obdelana v vojaških učbenikih in pravilih večine modernih armad, vključno z JLA, predstavlja pa enega osnovnih načinov vodenja vojne v sodobnih pogojih. Strategija spopadov nizke intenzivnosti je podrobno razdelana v ameriški vojaški literaturi, denimo v bojnem priručniku ameriške kopenske vojske FM 100-20 – Low Intensity Conflict, Headquarters Department of the Army, Washington, 1988.

⁷ S pojmom upornišvo mislimo na poskus neke organizirane skupine, da prebivalstvo države ali njenega dela vzpodbudi k nasilnemu zavračanju obstoječe oblasti. Motivi takšne skupine so lahko številni: etnični, ideološki..., med cilje njenega delovanja pa vsekakor sodi nasilno prevzemanje oblasti.

balnih ciljev srbske nacionalne politike, zahtevala pa je vse od kulturne avtonomije do odcepitve Republike Srbske krajine od Hrvaške.

Na uspešnost odporikov je vplivala tudi politična klima v državi. Namreč, tudi ko je prebivalstvo občutljivo in ko obstaja dejavnik odporiškega vodstva, to še ni nujno dovolj za uspešen razvoj odporništva, še posebej če vlada učinkovito upravlja s celotnim ozemljem. Nova hrvaška oblast ni bila sposobna učinkovito upravljati z vsemi družbenimi funkcijami ter na vseh področjih, kajti prišlo je do velike menjave oblasti v zakonodajnem smislu in v upravnem aparatu.

Strategija dela odporiških Srbov je vključevala tako nenasilna sredstva kot tudi uporabo nasilja. Najprej so uporabljali metode, ki so legalne v okviru obstoječega političnega sistema in niso nasilne. V glavnem je šlo za organizacijo politične stranke SDS, o razvoju oboroženih dejavnikov pa ni bilo govora. Zatem je sledila faza uporabe nasilja, vključno z oboroženim nasiljem. Odporiško gibanje je poskušalo ustvariti nevarne razmere, v katerih bi že en incident lahko bil povod za upor prebivalstva proti hrvaški vladi. V organizacijskem smislu sta se postopoma združevala strankarski in oboroženi dejavnik, vrhovno strankino vodstvo pa je dobilo dvojno vlogo – politično upravljanje (SDS) in upravljanje z oboroženimi dejavniki (oficirji JLA in TO). Nastajati so začele množične organizacije (vaške straže, nepolitične organizacije), potekale pa so tudi aktivnosti za oboroženi nadzor na določenih ozemljih (barikade, straže, patrolje, mitingi).

Organizacijski cilj vseh teh dejavnosti je bil oblikovati kompleksno politično strukturo, ki bi se z množičnimi civilnimi organizacijami in oboroženimi dejavniki zoperstavila vladnim silam. Najvišji cilj je bilo vzpostavljanje vlade pod nadzorom odporiške stranke na delu državnega ozemlja.

Vojna na Hrvaškem je glede na razvoj strategije srbskega odporništva potekala v treh fazah: 1. faza – latentno ali začetno odporništvo, 2. faza – gverilska vojna, 3. faza – manevrska vojna (glej tudi: Tatalović, Politička misao 4/1994, 18-19).

Faza latentnega ali začetnega odporništva

Na začetku odporništva je subverzivna dejavnost predstavljala samo potencialno nevarnost, kasneje pa je prihajalo do vse več incidentov in to na organiziran način. V tej fazi ni prišlo do nasilja v večjem obsegu, pač pa so odporniki:

- izhajajoč iz svojega relativno slabega položaja samo načrtovali in organizirali svojo kampanjo, določali področja, ki bodo izhodiščni objekti njihove dejavnosti, oblikovali ideološke osnove boja ter določali odnose znotraj svojega odporiškega vodstva;
- načrtovali psihološko delovanje in operacije, utrjevali lojalnost svojega prebivalstva odporiškim ciljem;
- ko so se dovolj okrepili, da so lahko izvajali akcije tudi izven svoje organizacije, so infiltrirali svoje člane v organe lokalnih oblasti, v ekonomske in družbene organizacije ter izzivali administrativne sposobnosti hrvaške vlade;
- rekrutirali, organizirali in usposabljali oborožene dejavnike;

- načrtovali izvajanje napadov na policijske postaje ter druge teroristične dejavnosti ter manjše vojaške akcije, da bi vplivali na svoje nezadovoljno prebivalstvo ter preizkušali sposobnost hrvaške vlade pri zagotavljanju javnega reda in zakonitosti;
- vzpostavljali osnove za obsežno zunanjo materialno pomoč.

Faza gverilske vojne

Faza gverilske vojne je v razvoju srbske vojaške strategije na Hrvaškem nastopila tedaj, ko je odporniško gibanje dobilo zadostno lokalno in zunanjo pomoč ter začelo izvajati organizirano gverilsko vojskovanje in nasilje proti hrvaškim silam in proti civilnemu prebivalstvu. Značilnosti te faze so:

- dejavnosti iz prve faze se nadaljujejo in širijo, okrepljen je politični in vojaški nadzor odpornikov nad ozemljem in prebivalstvom;
- če je vojna situacija ustrezala, so odporniki na ozemljih, na katerih so dominirali, vzpostavili odporniško vlado s svojimi organi oblasti. Na ozemljih, ki še niso prišla pod nadzor odpornikov, so poskušali nevtralizirati dejanske in potencialne opozicijske skupine ter okrepiti infiltriranje odpornikov v organe oblasti. Z uporabo terorja in z zagroženimi gverilskimi akcijami so zastraševali prebivalstvo;
- osnovni cilj vojaških akcij je bil nadzirati dodatna ozemlja. Hrvaška vlada je bila prisiljena koncentrirati svoje oborožene in druge obrambne sile za istočasno zaščito vseh pomembnih točk. Odporniške sile so skušale prisiliti vladne sile v organiziranje in izvedbo statične obrambe, preprečevale so uporabo komunikacij, jih uničevale, plenile in uničevale so vladne oskrbovalne vire.

Faza manevrske vojne

Delovanje srbskih sil je iz prve in druge faze prešlo v tretjo fazo, ko so imele toliko vojaških sil, podporo prebivalstva in ustrezno zunanjo vojaško in drugo pomoč, da so lahko začele voditi manevrsko vojno proti vladnim silam. Delovanje srbskih sil je bilo usklajeno z delovanjem JLA, šlo pa je predvsem za:

- nadaljevanje in širjenje dejavnosti iz prve in druge faze;
- uporabo večjih enot srbskih sil in JLA v boju proti vladnim policijskim in vojaškim silam za zavzemanje ključnih zemljepisnih objektov, pomembnih za uresničevanje političnih ciljev.

Srbske sile so prisilile hrvaške sile k začasnemu vojaškemu umiku z dela državnega ozemlja, odporniki pa so začeli z dejavnostmi konsolidacije. Pri tem so onemogočali morebitne sovražnike, vzpostavljali so dodatne nadzorne mehanizme nad prebivalstvom in nad ozemljem ter oblikovali civilno oblast.

Organizacije srbskih sil na Hrvaškem

Srbske sile so sestavljali: strankarski in upravni aparat, množične civilne organizacije in vojaške sile.

1. Strankarski in upravni aparat je imel nalogo centralizirano določati politiko in izvajati nadzor nad njenim uresničevanjem. Stranka in njeni organi oblasti so upravljali z vojaškimi silami in z množičnimi civilnimi organizacijami. Znotraj stranke (SDS) so obstajale čvrsta disciplina, hierarhija in subordinacija. Vrh stranke je bil povezan z zunanjimi centri moči, ki so skrbeli za različno pomoč srbskim

silam na terenu. Člani upravnega aparata na ozemlju, ki so ga nadzirali odporniki, so bili obenem tudi najbolj izpostavljeni člani odporniške stranke.

2. Množične civilne organizacije so bile eno od osnovnih sredstev, s katerim so odporniki nadzirali civilno prebivalstvo. Te organizacije so uporabljali za zbiranje obveščevalnih podatkov, za oskrbovanje vojaških formacij, za rekrutiranje novih borcev in podobno. Tako so poskušali v službo odporniške stranke spraviti čimvečje število posameznikov, pri čemer nekateri niso niti vedeli, da služijo odporniškemu gibanju. Obstajali so trije tipi množičnih organizacij: ljudske organizacije, posebne interesne skupine in lokalna srbska milica, ki je veljala za del množičnih civilnih organizacij. Njena naloga je bila zavarovati srbsko prebivalstvo pred nadzorom hrvaške vlade.

3. Vojaške sile so bile eno od glavnih sredstev za doseg ciljev boja. Srbske vojaške sile so bile sestavljene iz dveh osnovnih delov: iz glavnih in iz regionalnih sil.⁸ Glavne sile so sestavljali dobro usposobljeni in visoko motivirani vojaki (tudi plačanci), ki so bili organizirani v elitne bojne enote. Glavne sile so bile pod nadzorom enega centra, to je poveljstva. Te sile so bile v glavnem preoblikovana JLA s področja Hrvaške in deli teritorialne obrambe. Regionalne sile je popolnjevalo pretežno lokalno prebivalstvo, ki se je rekrutiralo neposredno iz množičnih civilnih organizacij, lokalne milice in iz Teritorialne obrambe. Regionalne sile so svoje delovanje omejevale na lokalno skupnost in na manjše ozemlje. Njihova ključna naloga je bil nadzor lojalnosti civilnega prebivalstva odporniškemu gibanju.

Vojska Republike Srbske Krajine je po stabilizacije frontne črte imela skupaj 55.000 ljudi, od katerih je bilo 40.000 ljudi sposobnih sodelovati v boju s hrvaškimi silami v polnem zamahu. Služenje vojaškega roka je bilo organizirano v kopenskih silah, ki so bile razporejene na 12.000 km² hrvaškega ozemlja, v rokah so imele fronto v dolžini 600 km proti Hrvaški in okrog 100 km proti Cazinski krajini. Kopenske sile so bile organizirane v 5 vojaških korpusov, 16 pehotnih brigad (vsaka je štela po 3000 ljudi) in 3 tankovske bataljone. Okrog 12.000 vojakov je bilo razporejenih v vzhodni Slavoniji, organizirani pa so bili v Vzhodnoslavonski korpus s sedežem v Vukovaru. Banijski korpus z 10.000 ljudmi je imel sedež v Petrinji, zadolžen pa je bil za obrambo Banije. Korpus je bil sestavljen iz treh pehotnih brigad, razporejenih na področju Dvora na Uni, Kostajnice in Gline. Kordunski korpus s sedežem v Vrginmostu je bil sestavljen iz treh pehotnih brigad oziroma skupaj 9000 ljudi. Liški korpus s sedežem v Udbini je imel okrog 8000 ljudi, organiziranih v 3 pehotne brigade, razmeščen pa je bil na področju Korenice, Lapca in Plaškega. Najmočnejši je bil Kninski korpus, ki je štel 12.000 ljudi, sedež je bil v Đevrskah, brigade pa je imel razmeščene v Obrovcu, Benkovcu, v Škabrnjah in v Kninu (Vego, Jane's Intelligence Review, 10/1993, 438-445).

⁸ Do julija 1991, ko je izbruhnila vojna na Hrvaškem, so srbske sile imele 12 000 ljudi. V tem obdobju so skupne sile JLA na ozemlju Hrvaške šttele približno 70 000 vojakov, od tega 15 000 v Kninskem korpusu. Po izbruhu vojne so se sile JLA vse bolj razporejale na področja z absolutno ali relativno srbsko večino, medtem ko so bile 4 pehotne brigade razporejene v obsejno območje vzhodne Slavonije in Baranje. Te sile so imele 70 tankov za opravljanje izvidnic na terenu, 178 srednjih tankov in 200 artilerijskih sredstev. Na tem območju je bilo še 870 prostovoljcev iz Srbije, medtem ko je bilo 30 000 prostovoljcev v pripravljenosti.

Hrvaška obrambna strategija

Hrvaška na začetku leta 1991 še ni imela jasno definirane obrambne strategije za svoje državno ozemlje, pač pa je imela izdelanih nekaj različic zoperstavljanja JLA in srbskim silam na Hrvaškem. Ena od teh različic je bila tudi vojaške narave, zaradi česar je Hrvaška že takoj po političnih spremembah leta 1990 pospešeno povečevala svojo vojaško moč. Na začetku se je kot povsem razorožena država opirala predvsem na policijske sile in na skromne vojaške sile. Z nastankom in razvojem vojske ter obrambnega sistema se je oblikovala tudi obrambna strategija, ki so jo omejevali naslednji dejavniki: državna politika, vojaška strategija nasprotnika in mednarodna obkrožitev.

Državna politika je bila usmerjena k ustvarjanju samostojne in suverene države s čim manj človeškimi in materialnimi izgubami, pri čemer naj bi bila uporabljena kombinacija diplomatskih in vojaških aktivnosti. Pri iskanju možnih različic obrambne strategije se je hitro pokazalo, da strategija splošne ljudske obrambe ali vseljudske obrambe ne pride v poštev, ker bi zahtevala prevelike izgube človeškega potenciala, žrtve med civilnim prebivalstvom in uničenje gospodarstva. Vendar je Hrvaška leta 1991 v vojno morala vstopiti s skromnimi obrambnimi zmoglostmi, zato je, da bi nadoknadila vojaško-tehnično inferiornost, uvodoma sprejela strategijo vseljudske obrambe, ki pa jo je v nadaljevanju vojne vse bolj opuščala in nadomeščala s strategijo državne obrambe. To je videti tako iz načina oboroževanja kot tudi iz profesionalizacije hrvaške vojske ter skrajne centralizacije v odločanju.

Vojaška strategija nasprotnika je najbolj vplivala na hrvaško obrambno strategijo. JLA, ki je hotela obraniti celovitost države, ni mogla uporabiti strategije splošne ljudske obrambe, čeprav je bila takrat še v veljavi. Ta strategija namreč ni bila primerna za notranje spopade. Zato je morala zelo hitro pripraviti novo strategijo in ji prilagoditi vojaške potenciala. Tako je JLA defenzivno strategijo zamenjala z ofenzivno strategijo, ki jo je dopolnila s strategijo spopadov nizke (manj srednje in velike) intenzivnosti. Čas, ki sta ga za uvajanje sprememb potrebovali JLA in srbska stran, je bil priložnost za hrvaško stran, da bi popravila svojo obrambno pozicijo.

Mednarodna skupnost je pokazala svoje zanimanje za zaustavitev vojne na Hrvaškem s pošiljanjem sil UNPROFOR. Vpletanje mednarodnih dejavnikov v vojno na Hrvaškem je vplivalo tako na obrambno strategijo Republike Hrvatske kot tudi na obnašanje srbske strani. Hrvaška državna politika je s sprejemanjem sil UPROFOR na svoje ozemlje želela zaustaviti vojne spopade in hitreje vključevati začasno zasedena ozemlja v svojo sestavo. Tej državni politiki se je morala prilagoditi tudi obrambna strategija. Na nasprotni, srbski strani so prihod mednarodnih sil razumeli kot možnost dolgoročne zamrznitve obstoječega stanja do takrat, ko bodo ustvarjeni ustrezni pogoji za izločitev njihovih področij iz Republike Hrvaške. Takšno stališče srbskih sil in neučinkovitost mednarodne skupnosti ter sil UNPROFOR sta vplivala na nove pristope v hrvaški obrambni strategiji. Poleg političnih sredstev je Hrvaška namreč začela proučevati tudi vojaško možnost za povrnitev zasedenih področij v svojo ustavno ureditev. Krepila

je svojo obrambno moč in vojaško-politični položaj, s čimer je silila srbsko stran v večjo kooperativnost v pogajanjih.

Struktura hrvaške obrambe

Nova hrvaška oblast je zelo hitro spoznala, da ne more več računati na Teritorialno obrambo, ki je bila tik pred volitvami leta 1990 popolnoma razorožena.⁹ Zaradi tega hrvaška vlada ni niti poskušala organizirati Teritorialne obrambe kot svoje vojske, pač pa je uporabila takratne zakonske možnosti in okrepila policijske sile, ki so maja 1990 štejele okrog 16.000 ljudi. Policija je bila takrat sestavljena iz rednih, specialnih, obmejnih in antiterorističnih skupin. Specialne enote so se organizirale na principu vojske, z vojaško disciplino in vojaškim usposabljanjem. V velikih mestih so bile v okviru policije organizirane stalne brigade. Policijske sile so bile slabo oborožene, zaradi česar so poskušali nabaviti čimveč kvalitetnega orožja iz dostopnih virov. Policijske sile so dokaj hitro rekrutirale nove pripadnike, tako da so kmalu narasle na 45.000 ljudi, od česar je bilo v osnovni policiji 21.360 ljudi, v specialnih enotah 1100 ljudi, v rezervnih enotah pa 22.900 ljudi. Te sile niso zadoštvale za učinkovito obrambo, zato je Hrvaška organizirala nove enote z imenom Narodna zaščita, ki so bile osnovane na že obstoječi organizaciji civilne zaščite. Enote Narodne zaščite so se začele ustanavljati 7. aprila 1991 po vseh hrvaških mestih in vaseh, imele pa so naloge neoboroženega zoperstavljanja nasprotniku, logistiko, z oboroževanjem pa so postale sposobne tudi bojno delovati. Osnovni cilj Narodne zaščite je bil ustvariti oborožene enote, ki bi lahko postale del oborožene sile, ko bi to zakonsko bilo možno. Enote so imele uniforme in posebne oznake, vključevale pa so prostovoljce med 18 in 35 letom starosti, organizirane so bile v klasične vojaške formacije: desetine (10 ljudi), vode (30 ljudi), čete (90 ljudi), bataljone (300 ljudi) in brigade (1000 ljudi) (glej tudi: Javorović 1995, 158).

Spomladi 1991 je Hrvaška prenehala s pošiljanjem spiskov rekrutov za popolnjevanje JLA. Takoj zatem, to je 12. aprila 1991, je bil osnovan Zbor narodne garde – ZNG pod vodstvom Ministrstva za obrambo, javnosti pa je bil prvič predstavljen 28. maja 1991.¹⁰ Na začetku vojne, to je konec julija 1991, je Zbor narodne garde štel 10.000 ljudi, medtem ko je bilo pod poveljstvom Ministrstva za notranje zadeve 40.000 ljudi (aktivnih in rezervnih skupaj). Specialne in antiteroristične enote so

⁹ Veljko Kadrijević je pojasnil, zakaj je bila Teritorialna obramba razorožena, z naslednjimi besedami: "Teritorialno obrambo je treba maksimalno paralizirati v tistih delih države, kjer bi lahko služila kot osnova za oblikovanje vojske secesionističnih republik oziroma secesionističnih sil. S tem namenom je bila vsa Teritorialna obramba razorožena, še preden so se začeli vojaški spopadi v Jugoslaviji. S pomočjo dela starešin v TO smo poskušali Teritorialno obrambo držati izven nadzora secesionističnih političnih vodstev. V tem smo delno uspeli, povsod pa bolj kot v Sloveniji. Razumljivo je, da smo teritorialno obrambo srbskih delov na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini uporabili v delovanju skupaj z JLA" (Kadrijević 1993, 94).

¹⁰ Potreba po vodenju učinkovite vojne je vplivala tudi na sprejem novega Zakona o obrambi 26. junija 1991, s katerim so bile vzpostavljene formalne predpostavke ustroja Hrvaške vojske. Na podlagi Zakona o obrambi je bilo 30. julija 1991 ustanovljeno Poveljstvo Zbora narodne garde, 1. septembra 1991 ustanovljeni Centri za usposabljanje častnikov Hrvaške vojske, 11. septembra 1991 Hrvaška vojna mornarica, 21. septembra 1991 pa Glavni štab Hrvaške vojske, ter 1. oktobra 1991 vojaško teritorialni ustroj Hrvaške vojske.

šte 4000 ljudi, Narodna zaštita pa je štela 90.000 ljudi. Zbor narodne garde je bil organiziran v 4 brigade s po tremi do štirimi bataljoni. Vsak bataljon je imel 4 do 5 čet s po 80 ljudi. Te enote so šle skozi prve spopade z JLA. S potekom vojne je Hrvaška vojska vse bolj naraščala, opremljala se je z materialom in se krepila, tako da je ob podpisu Sarajevskega premirja 2. januarja 1992 že štela blizu 200.000 mož. Od tedaj dalje se je Hrvaška vojska, ki je uspela zaustaviti napredovanje srbskih sil in JLA, reorganizirala, opremila in številčno do trikrat zmanjšala.

Hrvaška vojska je zabeležila prve vojaške uspehe v septembru 1991, ko je pripravila blokado 40 vojašnic JLA na ozemlju Republike Hrvaške.¹¹ Osvajanje vojašnic je omogočilo hrvaški vojski drugačne pogoje vojskovanja, kar se je kmalu pokazalo na terenu. H krepitvi Hrvaške vojske je pripomogel tudi poziv častnikom in vojakom v JLA, objavljen septembra 1991, da se priključijo Hrvaški vojski. Položaj na bojišču se je začel popravljati po oblikovanju koalicijske vlade (septembra 1991), ko je ustanovljen Glavni štab Hrvaške vojske in šest operativnih con.¹² Konec leta 1991 je bila Hrvaška vojska organizirana v 63 brigad in v veliko število samostojnih enot. Vsaka brigada je štela okrog 3000 ljudi, tem silam pa je treba dodati še 30.000 policistov, od katerih jih je 5000 sodelovalo v oboroženih spopadih po vsej Hrvaški. Kmalu po podpisu sarajevskega premirja se je Republika Hrvaška odločila za zmanjševanje svojih vojaških enot in skupnega števila vojakov. Na začetku aprila 1992 je prišlo do bojov v sosednji Bosni in Hercegovini, Hrvaška vojska je začela odpuščati svoje pripadnike, ki so bili po poreklu iz te države ter ob tem tudi razporedila relativno veliko število bojnih potencialov v sosednjo BiH. Pomoč hrvaškemu narodu v Bosni in Hercegovini je vključevala pomembno logistično in finančno pomoč.

Cilj preoblikovanja Hrvaške vojske po letu 1992 je ustvariti vojsko po izraelskem, ameriškem, nemškem in francoskem modelu. Ta proces naj bi vodil do vojske, sestavljene iz elitnih enot profesionalnih vojakov, tradicionalnih bojnih enot teritorialnega tipa, enot popolnjenih z rekruti na služenju vojaškega roka in enot, ki jih popolnjujejo rezervni vojaki.

Potek in faze vojne na Hrvaškem

Faza političnih in vojaških priprav na vojno (22.4.1990 do 26.6.1991)

Del Srbov na Hrvaškem se je začel pripravljati na oboroženi odpor že pred večstrankarskimi volitvami na Hrvaškem. Vodstvo srbskih prostovoljskih enot na

¹¹ V usklajenih akcijah je bilo zavzetih 36 vojašnic, štiri pa niso bile osvojene (Petrinja, Mirkovci, Vukovar in Karlovac). Posebej pomembno je bilo prepričevanje 32. korpusa JLA iz Varaždina na predačo, kar je uspelo, tako da je Hrvaška vojska zajela 100 tankov (v glavnem T-55), veliko število havbic kalibra 155 mm, 10 havbic kalibra 203 mm in veliko število metalcev in druge opreme. V vseh akcijah zavezovanja vojašnic JLA je Hrvaška vojska zajela 230 tankov, več kot 400 kosov težkega orožja in ogromne količine lahkega orožja in streliva.

¹² Vsaka operativna cona je bila sestavljena iz dveh ali več operativnih sektorjev, v katere so sodile brigade in neodvisni bataljoni ter enota za posebne namene. Do tedaj bilo oblikovanih 24 brigad, 10 pa jih je bilo v procesu oblikovanja.

Kordunu, Baniji in v Liki je bilo ustanovljeno 6. maja 1990 v Glini, njegova naloga pa je bila organizirati oborožen odpor v treh regijah. Začetek ločitve srbskega gibanja od Hrvaške je bilo oblikovanje Skupnosti občin severne Dalmacije in Like v Kninu. Znak, da so lokalni Srbi pripravljeni izzivati oblasti v Zagrebu, je bilo organiziranje zbora kakih 120.000 ljudi 25. julija 1990 v Srbu v Liki. Na tem zboru je bila sprejeta deklaracija v šestih točkah o srbski avtonomiji znotraj Hrvaške, ustanovljen je bil Srbski nacionalni svet. Sprejeta deklaracija je zanižala oblast Republike Hrvaške na področjih, kjer so Srbi predstavljali večinsko prebivalstvo. Srbski predstavniki so 30. junija 1990 na sestanku v Kninu objavili, da bo izveden referendum srbskega prebivalstva na Hrvaškem o kulturni avtonomiji. Hrvaška vlada je poslala policijo, da bi preprečila načrtovani referendum, na kar so Srbi odgovorili s postavljanjem barikad na delu prometnic. Rezultat tega spora je bil poseg JLA, ki je z dvema MIGoma prestregla tri hrvaške helikopterje s 15 policisti, ki so leteli v Gračac in v Knin, ter jim zaukazala vrnitev v bazo. Uradna razlaga posega MIGov 21 je bila, da so helikopterji skrenili z zadane smeri, vendar je bilo jasno, da je JLA odprto stopila na stran hrvaških Srbov.¹³ Srbski referendum je potekal 19. avgusta 1990; velika večina Srbov, ki so glasovali, se je odločila zahtevati kulturno avtonomijo v Jugoslaviji, če le-ta ostane federacija, in priključitev k Srbiji, če Jugoslavija postane konfederacija.¹⁴ Do konca avgusta 1990 je odpor zajel tudi področje Banije. Lokalni Srbi so napadali hrvaške policijske postaje v Dvoru na Uni, v Gračacu, v Glini in v Obrovcu. Odporniški Srbi so z dinamitom uničevali hrvaške hiše na področjih, kjer so bili v večini. V nasprotju s srbskimi in mnogimi zahodnimi izjavami je bila hrvaška vlada nenavadno pasivna in ni veliko storila za zaustavitev srbskega izzivanja v Kninski krajini. Morda je razlaga v tem, da je bila do konca leta 1990 srbska stran veliko bolj oborožena kot pa hrvaška.

V jeseni 1990 je bilo veliko incidentov, v katerih so srbske sile napadale hrvaško policijo.¹⁵ Po tistem, ko je bil 21. decembra 1990 sprejet Statut Srbskega avtonomnega območja Krajina v Kninu, 22. decembra 1990 pa nova hrvaška Ustava, so se začeli spopadi in priprave na bodoče spopade so se povečale. Posebna vzpodbuda je bila resolucija z dne 28. februarja 1991 (Knin), s katero se je SAO Krajina odcepila od Republike Hrvaške. Množičen zbor 70.000 Srbov (po nekaterih ocenah 200.000) iz Hrvaške in iz drugih delov SFRJ na Petrovi Gori pri Karlovcu 4. marca 1991, ki naj bi bil manifestacija jugoslovanstva, je imel močan srbski nacionalistični naboj.¹⁶ Ob zaključku zbora so se sprli nacionalistično nastrojeni Srbi in Srbi, ki so zagovarjali ohranitev Jugoslavije. Srbska stran je sprovcirala prvi večji spopad s hrvaškimi silami, ko je razglasila področje Plitvic za srbsko nacional-

¹³ Tedanji načelnik Generalštaba JLA, general Blagoje Adžić je zagrozil hrvaški vladi z vojno, če bo izgubljeno eno samo srbsko življenje (Vjesnik, 18.8.1990, 2).

¹⁴ Volilni spiski za ta referendum, ki ga je organizirala SDS, so kasneje prišli v roke hrvaških oblasti in bili na nekaterih področjih osnova za izvajanje represije proti srbskemu prebivalstvu.

¹⁵ Po poročilu Ministrstva za notranje zadeve Republike Hrvaške je bilo "v letu 1990 390 eksplozij, 297 oboroženih napadov, podanih je bilo 436 sodnih prijav proti znanim izvajalcem kazenskih del, 80 oseb je bilo priprtih. Gre za ljudi srbske narodnosti." (Vjesnik, 4.7.1991: 5)

¹⁶ Upokojeni general Dušan Pekić je govoril na tem zboru in javno grozil, da bodo ujeli dr. Franjo Tuđmana in njegovo vlado.

no lastnino. Ministrstvo za notranje zadeve Republike Hrvaške je prvič krenilo v napad proti Srbom 30. marca 1991. V spopadu s srbskimi silami sta dva človeka umrla, več pa je bilo ranjenih. Hrvaška policija je vzpostavila svojo postajo na tem področju, vendar so jo obkolile sile JLA. Do največje napetosti v Kninski Krajini je prišlo, ko so srbske sile in enote JLA blokirale hrvaško vas Kijevo pri Kninu. Spopad med srbskimi silami in hrvaško policijo 6. aprila 1991 v Pakracu je privedel do vključevanja enot JLA v spopad.

Istočasno je prišlo do odprtja druge fronte, ko je 2. maja 1991 umrlo 12 hrvaških policistov v Borovem selu pri Vukovaru. V spopadu na tem območju je sodelovalo veliko srbskih prostovoljcev, ki so prišli v Slavonijo preko Donave iz Srema in Vojvodine. Po spopadu v Borovem selu se je položaj na Hrvaškem začel zapletati. Predsedstvo SFRJ je zaukazalo JLA, da se njene enote do 9. maja 1991 razporedijo na vseh območjih, kjer so bili Srbi v večini, da bi s tem preprečili "etnične spopade". Praktična posledica te politične odločitve je bila, da so se srbske sile še ohrabile v izzivanju in napadanju na hrvaške sile. Dva dni po referendumu 18. in 19. maja 1991, ko so Hrvati z veliko večino glasovali za neodvisnost, so se Srbi v Krajini odločili za odcepitev od Hrvaške. Ustvarjene so bile politične in organizacijske predpostavke za odprti oboroženi spopad.

Faza intenzivnih oboroženih spopadov od 27.6. 1991 do 2.1.1992

V tej fazi spopadov so srbske sile okrepile napade na hrvaške vasi in mesta na različnih področjih, postopoma se je oblikovalo več front. Frontne črte so se polagoma približevale večjim hrvaškim mestom. Tako je 16. septembra 1991 padel Drniš, 19. septembra 1991 je padla Hrvatska Kostajnica, 21. septembra 1991 pa Petrinja. Veliko drugih mest je bilo neposredno ogroženih, tako Gospić, Karlovac, Sisak, Šibenik, Zadar, Vukovar, Osijek. Hrvaške sile so napadale vojašnice JLA, da bi okrepile svojo obrambo in si oskrbele večje količine prepotrebne orožja, kar se je zgodilo v septembru 1991, ko so v hrvaške roke padle mnoge vojašnice JLA.

Preobrat v vojni na Hrvaškem je predstavljala ofenziva JLA, ki se je začela 5. oktobra 1991. Po ocenah zahodnih strokovnjakov naj bi Hrvaška padla v dveh tednih. Vendar je bil hrvaški odpor hujši, kot so pričakovali. Ključni dejavnik hrvaškega odpora in dodatnega razvoja Hrvaške vojske je bilo štirimesečno obleganje mesta Vukovar v vzhodni Slavoniji. Čeprav je mesto 18. novembra 1991 padlo, so hrvaški branilci prizadeli velike izgube elitnim korpusom JLA.¹⁷ Dolgotrajno obleganje Vukovara je nudilo Hrvaški vojski dragocen čas za krepitev in zaustavljanje srbskih sil in JLA. Konec leta 1991 se je razmerje moči začelo nagibati v korist Hrvaške. Hrvaška vojska je poskušala to izkoristiti z ofenzivo za osvobajanje zahodne Slavonije. Akcija je bila samo delno zaključena, ker je bil 2. januarja 1992 v Sarajevu podpisan sporazum o prekinutvi ognja. V istem času je Hrvaška vojska izvajala tudi operacijo za osvobajanje južne Hrvatske ter za obrambo Dubrovnika.¹⁸

¹⁷ Po tujih podatkih je Hrvaška vojska uničila okrog 600 tankov in oklepni vozil ter okrog 8000 srbskih vojakov. Hrvaške izgube so bile okrog 1800 ljudi, medtem ko je 2600 ljudi prijavljenih kot izginulih (Vego, *Jane's Intelligence Review* 5/1993, 203-210).

¹⁸ Napadi na Dubrovnik niso bili prekinjeni s Sarajevskim sporazumom, pač pa šele z dogovorom o premirju v Dubrovniškem primorju 20. julija 1992.

Faza mednarodnega mirovnega posredovanja in omejenih vojaških akcij (3.1.1992 do 30.4.1995)

Operacija UNPROFOR

Varnostni svet Organizacije Združenih narodov je pokazal pripravljenost poslati na Hrvaško vojaške formacije, ki naj bi se razmestile na kriznih področjih. Po mirovnem načrtu so za krizna področja označena tista "področja, na katerih predstavljajo Srbi večinsko prebivalstvo ali vsaj pomembno manjšino in kjer je napetost med skupnostmi v bližnji preteklosti pripeljala do oboroženih spopadov" (Tatalović 1993, 59-60). Te razmestitve naj bi bile začasne in ne bi smele prejudicirati rezultata političnih pogajanj za celokupno rešitev jugoslovanske krize. Po mirovnem načrtu so bila pod zaščito Združenih narodov postavljena vsa tista področja, ki so bila v času podpisovanja Sarajevskega premirja pod srbskim nadzorom.

Med glavne točke mirovnega načrta ZN za zaustavitev vojne na Hrvaškem, ki so bile posebej izpostavljene v poročilu glavnega tajnika OZN 5. februarja 1992, sodita dve: (1) umik Jugoslovanske armade iz celotne Hrvaške in demilitarizacija UNPA področij, ter (2) začasno nadaljevanje delovanja obstoječih lokalnih oblasti in policije, vendar pod nadzorom ZN (Vjesnik, 6.2.1992, 2).

Bistveni elementi mirovnega načrta za Hrvaško so:

(1) sile ZN se ne bodo umaknile, dokler ne pride do celovite rešitve jugoslovanske krize; (2) prihod mirovnih sil ne prejudicira izhoda političnih procesov, temveč nasprotno, njihov cilj je zaustaviti boje in pripraviti pogoje za začetek političnih pogajanj; (3) prihod mirovnih sil ne bo spreminjal statusa quo, temveč bo spoštoval obstoj lokalnih oblasti in vzdrževanje reda in zakonitosti na UNPA; (4) ozemlja UNPA v prehodnem obdobju do dokončne rešitve ne bodo podložna zakonom in institucijam Republike Hrvaške; (5) sile ZN bodo varovale lokalno prebivalstvo in jamčile njegovo varnost v času med in po demilitarizaciji. (Tatalović 1993, 61)

Po uradnih podatkih je bilo v UNPROFORju na začetku mirovne operacije angažiranih skupaj 13.240 vojaških oseb, 521 policistov in 542 civilnih uradnikov. Vojaki so imeli na razpolago 1100, policijske sile in civilni opazovalci pa 345 vozil. Imeli so 2 potniški in dve transportni letali ter štiri srednje in dva lahka helikopterja. Sile ZN so bile oborožene s pehotnim orožjem, oklepnimi vozili in lahkimi tanki (Tatalović 1992, 11). Osnovna naloga teh sil je bila zagotoviti izvajanje mirovnega načrta in politično rešitev krize na štirih področjih pod zaščito ZN (East, West, North, South). Kljub vsem prizadevanjem, da bi hrvaško-srbski spor rešili po mirni poti, razen na področju vzhodne Slanovine, Baranje in zahodnega Srema, niso imeli uspeha.

Operacija na Miljevškem platoju

V akciji, izvedeni 21. junija 1992 so hrvaške sile prisilile srbske sile na umik iz okolice Šibenika in Vodice; osvobojenih je bilo sedem vasi na Miljevškem platoju. Srbi so v tej operaciji predvsem zaradi presenečenja doživeli velike izgube. Varnostni svet OZN se je na hrvaško akcijo ostro odzval ter sprejel resolucijo 762 proti Hr-

vaški, v kateri je zahteval umik hrvaških sil. Resolucija na terenu ni bila izvedena. Akcija je imela za Hrvaško bolj političen kot pa vojaški pomen, saj je z njo preizkusila mednarodno skupnost.

Masleniška operacija in akcija Peruča

Hrvaške sile so izvedle omejeno akcijo pod šifro Operacija Maslenica, da bi potisnile srbske sile s ključnih točk okrog Maslenice, letališča Zemunik pri Zadru ter z jezu Peruča. Akcija se je začela 22. januarja 1993, vendar je bila zaustavljena štiri dni kasneje, pri čemer cilji niso bili doseženi. Hrvaške sile niso premaknile Srbov s položajev, s katerih so ogrožali Masleniško ždrilo (vitalna zveza med Dalmacijo in severnim delom Hrvaške), mesta na obali kot Biograd, Zadar in Šibenik. Neobičajno pri vsej operaciji je bilo to, da nobena stran ni imela prepričljive prednosti. Hrvatski tanki so se denimo zaustavili pred Benkovcem, čeprav bi ga lahko zasedli, in srbske sile so iz nerazložljivih vzrokov prekinile svojo uspešno ofenzivo na Novigrad, mestece, iz katerega je moč nadzirati Masleniško ždrilo. Obe strani sta v tej operaciji pretrpeli velike izgube.¹⁹ Varnostni svet ZN in UNPROFOR sta se hitro odzvala in obsodila akcijo kot enostransko dejanje Hrvaške vojske, ki škoduje mirovni misiji. Zahtevala sta prekinitev sovražnosti in umik Hrvaške vojske na položaje pred začetkom akcije. Vendar hrvaške sile ne le da se niso umaknile, temveč so takoj zatem, 27. in 28. januarja 1993 izvedle operacijo osvobajanja jezu Peruča ter okolice. Hrvaški napad na Maslenico in Peručo je odkril resne slabosti v pripravljenosti in bojni učinkovitosti srbskih sil v Kninski Krajini ter neučinkovitost UNPROFORja, da onemogoči hrvaške vojaško-policijske akcije.

Akcija Medački žep

Akcija se je začela 9. septembra 1993 z napadom hrvaških sil v sestavi: 9. gardijska brigada HV, 111. motorizirana brigada HV ter posebne enote Ministrstva za notranje zadeve. Sile so napadle Medački žep pri Gospiću, ki ga je branil Medački bataljon Liškega korpusa. Zaradi velike premoči hrvaških sil je bila akcija zaključena v petih urah, Srbi so doživeli velike izgube, posebej med civilnim prebivalstvom. Varnostni svet ZN in UNPROFOR sta se spet takoj odzvala, obtožila sta hrvaške sile za vojne zločine zaradi civilnih žrtev. Odgovor hrvaške strani na te obtožbe je mogoče videti iz poročila s terena, ki pravi: "Neka ženska (imenovana babica Danica), čeprav že starejša, je streljala iz brzostrelke; druga ženska se je sama ubila z aktivirano ročno bombo. Preostale tri ženske so bile ubite iz bližine, ker so ponoči delale kot vodiči za skupine teroristov, ki so poskušali pobegniti po neprehodnih področjih Medačkega žepa. (...) V času bliskovite akcije je potekal boj za vsako hišo, ki je služila kot utrdba za paravojaške sile, zato je možno, da so nekatere ženske, ki so služile v vojaški logistiki, zašle v cono bojnega dejstvovanja in nastradale v navzkrižnem ognju ali pa zaradi ročnih bomb." (Žunec 1994, 55)

¹⁹ Po poročilu UNPROFOR naj bi Hrvati imeli 60 mrtvih in mnogo ranjenih, medtem ko srbske izgube cenijo na 200 mrtvih in veliko več ranjenih.

Faza končne osvoboditve Hrvaške s pričetkom 1.5.1995

Operacija Blisk

Cilj operacije Blisk je bil, da bi hrvaške sile osvobodile okupirani del zahodne Slavonije med Okučani in Novsko (25 km) ter po globini do Pakraca (37 km). Na tem področju je živel okrog 15.000 prebivalcev, v glavnem Srbov, ki so v okviru 18. korpusa VRSK imeli okrog 3000 vojakov, organiziranih po teritorialnem načelu. Področje zahodne Slavonije je bilo pod nadzorom mirovnih sil ZN, ki so na tem območju imele razporejene tri bataljone, civilno policijo in opazovalce, skupaj 3100 pripadnikov.²⁰ Hrvaška stran se je za to operacijo dolgo in temeljito pripravljala. Pred operacijo je bil s srbsko stranjo sklenjen sporazum o odpiranju avtoceste Zagreb – Beograd. Izvajanje tega sporazuma in delovanje avtoceste sta omogočila hrvaški strani, da je prišla do važnih obveščevalnih podatkov o stanju nasprotnikovih enot ter da je izvedla psihološko-propagandno pripravo operacije. Po incidentu na avtocesti, ki ga je izzval nek Hrvat ter na katerega so lokalni Srbi odgovorili z napadom na neko mimovozeče civilno vozilo, je hrvaška stran dobila povod za napad. V noči med 30. aprilom in 1. majem 1995 so hrvaške sile izvedle koncentracijo vojaških in policijskih sil zahodno od Novske, vzhodno od Okučanov v bližini Nove Gradiške in severno od Pakraca v skupnem obsegu 30.000 ljudi.

Hrvaško obrambno ministrstvo je ob 3.30 1. maja 1995 obvestilo poveljstvo mirovnih sil ZN o napadu, ob 5.30 pa se je začel močan topniški napad na srbske položaje. Po tem so hrvaške oklepno-mehanizirane enote ob pomoči zračnih sil napadle na glavni smeri med Okučani in Novsko ter na pomožnih smereh proti Pakracu in Jasenovcu. Srbske sile so bile nepripravljene za napad, hitro so bile demoralizirane in so prenehale z odporom, tako da so hrvaške sile v vsega 24 urah dosegle glavne cilje operacije: osvoboditev avtoceste med Novsko in Novo Gradiško, osvoboditev Jasenovca in obkolitev srbskih sil v okolici Pakraca.²¹ V nadaljevanju operacije 2. maja 1995 so hrvaške sile osvobodile celoten prostor in začele s čiščenjem gozdnega področja okrog Pakraca, na katerem so se nahajale skupine srbskih borcev, ki se niso hoteli predati. Že 3. maja 1995 se je začelo vzpostavljanje hrvaške civilne oblasti na tem področju.

Podatki o žrtvah v tej operaciji kažejo, da so imele hrvaške sile nekaj deset mrtvih, medtem ko so bile srbske žrtve mnogo večje, še posebej med civilnim prebivalstvom, kjer naj bi bilo od 200 do 300 mrtvih. Največ ljudi je umrlo zaradi močnega topniškega ognja hrvaških sil in zaradi skupnega umika srbskih vojakov in civilistov v kolonah proti BIH.

Na napad hrvaških sil mirovne sile ZN niso odgovorile, temveč so se samo umaknile s položajev. Sledil je odziv Varnostnega sveta ZN, ki je obsodil hrvaško akcijo. Vendar pa je zaradi srbskega maščevanja, ko je bil 3. in 4. maja 1995 raketi-

²⁰ Argentinski bataljon je bil nameščen v Daruvaru, Jordanski bataljon v Novski in Nepalski bataljon v Novi Gradiški.

²¹ V okolici Pakraca je bilo obkoljenih 5000 civilistov in 1000 vojakov 18. korpusa, medtem ko je čez mostove na Savi pri Jasenovcu ter med Strao in Bosansko Gradiško v BIH prešlo okrog 7000 civilistov in 2000 vojakov razbitega 18. korpusa VRSK.

ran Zagreb, kar je povzročilo civilne žrtve, mednarodna skupnost hitro sprejela novo stanje in obsodila srbske napade na Zagreb.

Operacija Nevihtha

Hrvaška je izvajala intenzivne priprave za osvobajanje okupiranih ozemelj in pri tem izrabljala ugodno vojaško-politično situacijo v Bosni in Hercegovini, kjer so bile zahodne sile ogorčene zaradi srbskega zavzetja varovanih območij Žepe in Srebrenice, zaradi delovanja srbskih sil iz Krajine pa je bilo ogroženo tudi varovano območje Bihač. Dobro organizirana in oborožena Hrvaška vojska je predstavila svojo moč na paradi 30. maja 1995 v Zagrebu, misleč, da bo srbsko stran prisilila v politična pogajanja. Vendar srbska stran ni sprejela pogajanj o statusu Krajine znotraj Hrvaške, zavrnila pa tudi ponudbo mednarodne skupnosti, vsebovano v načrtu Z-4.²² Nad vsebino načrta Z-4 so se najbolj pritoževali posamezni funkcionarji Krajine; eden od njih je zapisal: "Niti ena določba tega načrta ni v škodo hrvaškim interesom, zamišljenim še v preteklem stoletju in drastično izvedenim v toku druge svetovne vojne. Gre za oblikovanje etnično čiste hrvaške države z vsemi sredstvi. Takšnemu hrvaškemu cilju ne more biti v napoto razglasitev srbske avtonomije na območjih Republike Srbske Krajine, kjer je prebivalstvo že razredčeno zaradi genocida v drugi svetovni vojni in zaradi načrtnih preseljevanj v času predhodne Jugoslavije. Nestrokovno je takšno avtonomijo predstavljati kot možnost za široka pooblastila in pravice srbskega naroda" (Jarčević 1995, 10). Takšno obnašanje Srbov je bilo za hrvaško stran jasen namig, da resnih političnih pogajanj z nasprotno stranjo ne bo in da mora okupirana območja poskušati vojaško osvoboditi.

Odločitev za napad je padla po tem, ko se je 3. avgusta 1995 hrvaški predsednik vrnil z Brionov ter po zadnjih neuspehih pri diplomatskih poskusih reševanja krize v Genevi. Cilj Hrvaške je bil koncentrirati močne sile okrog okupiranih območij, pripraviti pogoje za hitre prodore v globino nasprotnika, razbijanje nasprotnika in osvoboditev cele Krajine v čim krajšem času.²³ Za napad je bilo poleg stalne sestave Hrvaške vojske z 80.000 vojaki mobiliziranih še 70.000 vojakov (domobranske sile drugega ešalona) ter 50.000 vojakov v tretjem rezervnem ešalonu. Iz teh 200.000 pripadnikov hrvaške aktivne vojske in rezerve je bilo organiziranih 25 popolnoma opremljenih brigad.²⁴ K hrvaškim silam je bilo treba prišteti še posebne enote hrvaške policije. Na nasprotni strani so srbske sile štejele

²² Načrt so po dolgotrajnih dogovorih izdelali veleposlaniki ZDA, Ruske federacije, Velike Britanije in Francije, akreditirani v Zagrebu. Načrt je vseboval veliko stopenj avtonomije za Srbe v Krajini. Hrvaška stran je načrt sprejela kot izhodišče za pogajanja, vendar je menila, da z njegovo pomočjo Srbi dobivajo "državo v državi". Srbsko vodstvo v Kninu je odbilo vsako možnost razgovora o tem načrtu.

²³ Čeprav so prijateljske države opozorile Hrvaško, da bo odpor srbskih sil hud in da bo uspeh močen samo, če bo operacija trajala kratek čas, je bila odločitev za napad utemeljena na obveščevalnih ocenah, da se Beograd ne bo vključil v spopad. Ameriške obveščevalne ocene so predvidevale, da bo Hrvaška uspeła, če operacijo zaključi v sedmih do desetih dneh ob lastnih izgubah do 1000 mrtvih in vrženih iz stroja (Višnar, 1995:20).

²⁴ Hrvaške sile so razpolagale s približno 350 oklepno-mehaniziranimi sredstvi, z 2000 topniškimi sredstvi in s 40-45 raketnimi sistemi.

37.000 vojakov na področju Krajine in okrog 12.000 vojakov na področju vzhodne Slavonije, Baranje in zahodnega Srema.²⁵

Napad na srbske položaje se je začel 4. avgusta 1995 ob 5.00 in sicer z močnimi topniškimi udari; uro pred tem je hrvaška stran o nameravanem napadu obvestila sile UNPROFOR. Napadeni so bili srbski vojaški cilji, sistem zvez in poveljniški centri na frontni črti, dolgi 600 km. Na začetku operacije, imenovane Nevihta, so vsi hrvaški mediji začeli oddajati sporočilo hrvaškega predsednika državljanom srbske narodnosti, v katerem je bilo med drugim rečeno: "Ker so propadli vsi dosedanja poskusi hrvaške vlade in mednarodne skupnosti in tudi včerajšnja pogajanja v Genevi za mirno reintegracijo hrvaških okupiranih krajev (...), je bila hrvaška država prisiljena podvzeti vojaško-policijske korake za ponovno vključitev navedenih okupiranih območij v svojo ustavno-pravno ureditev. (...) Pozivamo hrvaške državljane srbske nacionalnosti, ki niso aktivno sodelovali v odporu, da ostanejo v svojih hišah brez strahu za svoje življenje in svoje imetje ter dočakajo hrvaško oblast, z jamstvom, da bodo dobili državljanske pravice in da jim bodo omogočene volitve za lokalno samoupravo po hrvaški Ustavi in ustavnem zakonu ob prisotnosti mednarodnih opazovalcev..." (Vjesnik, 5.8.1995, 1) Pripadniki srbskih sil so bili pozvani k predaji in položitvi orožja z jamstvom, da bodo dobili amnestijo, srbsko vodstvo v Kninu pa je bilo pozvano h kapitulaciji.

Že 4. avgusta 1995 so v jutranjih urah hrvaške sile izvedle prodor v 30 smereh, obvladale so prostor in obkolile ali polobkolile srbska oporišča. Hrvaško vojno letalstvo je uničilo nasprotnikov relejni sistem Čelavac in poveljstvo enega korpusa in ene brigade. Prvi dan operacije je bila hitrost prodora enot Hrvaške vojske po globini 5 do 15 km. Ob koncu prvega dne je načelnik Politične uprave Obrambnega ministrstva na redni novinarski konferenci izjavil, da je bilo opravljenih že 80% načrtovanih bojnih nalog. Začela se je druga faza operacije, v kateri je bilo predvideno uvajanje svežih sil v boj, nadaljnji hiter prodor po globini bojišča, prebijanje srbske obrambe od operativne do taktične ravni. Napredovanje hrvaških sil sta drugega dne omogočila tudi panika in razsulo na srbski strani. Srbski poveljniki so, ko so videli, da se Beograd ne namerava vključiti v spopad, prav tako pa tudi ne sile bosanskih Srbov, začeli umikati svoje enote s položajev, skupaj z njimi pa so področja začeli množično zapuščati tudi civilisti. Velik vpliv na eksodus prebivalstva je imelo propagandno delovanje hrvaške strani, ki je oddajala preko svojih radio postaj "srbski program" na frekvencah srbskih radio postaj Petrova Gora, Korenica in Knin in širila dezinformacije. Drugega dne operacij je bil osvobojen tudi Knin²⁶, kar je pomenilo konec organiziranega srbskega odpora v sektorju Jug. Naslednja naloga hrvaške vojske po prihodu v Knin je bila spojitev s silami 5. korpusa Armade BIH, kar se je zgodilo tudi drugega dne operacij. V severnem delu Krajine so za razliko od južnega dela potekali ostri boji, v katerih so poskušale srbske sile preprečiti hrvaškim silam prehod na smereh

²⁵ Srbske sile so imele na razpolago 250 oklepno-mehaniziranih sredstev, 250.000 topniških sredstev in 20-25 raketnih sistemov.

²⁶ Možnost učinkovite obrambe mesta Knin se je zmanjšala po operaciji poletje 95 v BIH, ko so sile Hrvaškega obrambnega sveta in Hrvaške vojske prišle v kninsko zaledje z bosanske strani.

Karlovac-Vojnić in Sisak-Petrinja. Vendar je bila moč hrvaškega napada tolikšna, pa tudi strah pred popolno obkolitvijo tako velik, da so se srbske sile s področja Korduna in Banije začele umikati proti Bosni in Hercegovini. Delu srbskih enot in civilistov je to uspelo, del pa je ostal v obkolitvi. Vojakom in civilistom, ki so ostali v obroču, je bilo po predaji omogočeno, da so po avtocesti Zagreb-Beograd odšli v Srbijo.²⁷

Hrvaška je v štirih dnevih na presenečenje mnogih zaključila operacijo Nevihta ter z minimalnimi žrtvami dosegla vse zastavljene cilje. Srbska stran je doživela popoln poraz, katerega posledica je bil dotlej nezabeležen eksodus ljudstva. V štirih dnevih je prostor, ki so ga osvobodile hrvaške sile, zapustilo 120.000 Srbov. Pozivu predsednika Republike Hrvaške se je odzvalo vsega 5000 ostarelih Srbov. Osvoboditvi je sledilo neprikrito zadovoljstvo hrvaške stran, žal pa tudi uničenje osvobojenih področij, plenjenje zapuščenega imetja, zažiganje hiš, pa je tudi nekaj umorov srbskih civilistov. Zaradi takih pojavov je sledil odziv mednarodne skupnosti, ki je od hrvaške vlade zahtevala, da zaustavi takšne za civilizirano državo kompromitirajoče aktivnosti.

Mirna reintegracija vzhodne Slavonije, Baranje in zahodnega Srema

Ob operaciji Nevihta je prišlo tudi do spopadov med hrvaškimi in srbskimi silami na ločitveni črti v vzhodni Slavoniji, Baranji in v zahodnem Sremu. Vendar na tej fronti nobena od strani ni prešla v ofenzivo, prišlo je v glavnem do izmenjave topniškega in pehotnega ognja. Ta fronta je bila zelo občutljiva za možnost izbruha splošne hrvaško-srbske vojne, zato je mednarodna skupnost pod vodstvom ZDA odločno ukrepala proti zaostrovanju napetosti na tej fronti, najprej s podpisom premirja, kasneje pa z Erdutskim sporazumom²⁸, s katerim se je v političnem smislu začela mirna reintegracija vzhodne Slavonije, Baranje in zahodnega Srema v ustavno-pravno ureditev Hrvaške. Z Erdutskim sporazumom je bila predvidena demilitarizacija področja pod srbskim nadzorom, dveletno prehodno obdobje pod mednarodno upravo, v tem času bi se morali ustvariti pogoji za lokalne volitve kot predpogoj za vključitev v sestavo Hrvaške. Enoletne izkušnje v tem procesu kažejo, da je mirna reintegracija napredovala na vseh področjih, vključno z varnostjo.

Realno je pričakovati, da se bo proces mirne reintegracije tega področja v ustavno pravni sistem Hrvaške zaključil do konca leta 1997. To bi Hrvaški omogočilo, da vzpostavi nadzor nad celotnim državnim ozemljem in da doseže vse svoje mednarodno priznane meje. S tem dejanjem bo tudi vsebinsko zaključena šestletna hrvaško-srbska vojna na ozemlju Hrvaške.

²⁷ Kolono srbskih beguncev so pri prehodu skozi hrvaška naselja proti Srbiji spremljali napadi in kamenjanje hrvaških civilistov; zaradi česar se jim je v znak solidarnosti priključil ameriški veleposlanik na Hrvaškem.

²⁸ Erdutski sporazum je bil podpisan 16. novembra 1995, na hrvaški strani ga je podpisal Hrvoje Šarinić, na srbski strani pa Milan Milanović. Pod sporazum v 14 točkah sta se podpisala tudi mirovna posrednika Thorvald Stoltenberg in Peter Galbreight.

Posledice vojne na Hrvaškem

Posledice vojne na Hrvaškem so duhovne, materialne in politične. Vsaka vojna povzroča človeške žrtve in izgube; tako je bilo tudi v vojni na Hrvaškem. V prvi fazi te vojne so bili ljudje najpogostejše žrtve posamičnega ali skupinskega terorja, v drugi fazi pa gre za žrtve vojaških akcij ali neodkritih minsko eksplozivnih sredstev. Po podatkih Vladnega urada za žrtve vojne je bilo na hrvaški strani v času med 1991 in 1993 ubitih 6900 ljudi, od tega 34,1% civilistov. Glede na vojne dogodke je bilo število žrtev v letih 1994 in 1995 še večje, še posebej če upoštevamo tudi žrtve na srbski strani, za katere ni zanesljivih podatkov.

Pregnanci in begunci so spremljevalen pojav vseh vojn. Posebej značilen je bil ta pojav v vojni na Hrvaškem. Pregnanci in begunci so bili pregnani s svojih domov ter zaradi politike etničnega čiščenja in medijsko vzpodbujenega strahu usmerjeni proti svojima maticama, Hrvati proti Hrvaški in Srbi proti Srbiji. Del pregnancev in beguncev je odšel tudi v druge države. Na vrhuncu begunske krize je Hrvaška skrbela za 240.501 osebo iz Hrvaške ter 248.089 oseb iz Bosne in Hercegovine. Po operacijah Blisk in Nevihta je bila večina teh beguncev oskrbljena z dodelitvijo imetja pobeglih Srbov ali pa z vrnitvijo na domove. Po srbskih ocenah je v času vojne na Hrvaškem v Srbijo prišlo 400.000 oseb, ki imajo za razliko od hrvaških pregnancev in beguncev zelo malo možnosti za povratek na svoje domove na Hrvaškem.

Ena od značilnosti sodobnih vojn so velike materialne in gospodarske izgube, ki nastajajo neposredno v vojni ali pa posredno kot posledica vojnega delovanja v daljšem časovnem razdobju. Vojna na Hrvaškem je povzročila velike neposredne in posredne izgube, ki jih še ni možno oceniti v celoti. Do konca leta 1993 so denimo vojne izgube znašale že 22 milijard ameriških dolarjev.

Najdaljgoročnejše posledice vojne na Hrvaškem so politične posledice. Hrvaška je uresničila vse svoje politične cilje in to prej ter z manj žrtvami, kot so to pričakovali največji optimisti. Poleg mednarodnega priznanja in vzpostavljanja nadzora na skoraj celotnem državnem ozemlju je Hrvaška zgradila spoštovanja vredno vojaško silo ter znižala število Srbov na vsega 3% skupnega prebivalstva. Vojna na Hrvaškem pa je tudi upočasnila demokratične procese, kar se pozna pri težavah pri vstopu v evropske integracijske procese. Srbska stran je na Hrvaškem poraženka v vseh pogledih. Rezultat srbske odporniške politike na Hrvaškem ni le eksodus Srbov iz Hrvaške, temveč tudi postavljanje Srbov, ki so še ostali na Hrvaškem, v politično nezavidljiv položaj. Vodstvo odporniških Srbov na Hrvaškem je izvajalo naloge globalne srbske politike ter postalo njen instrument. Ko se je srbska nacionalna politika zalomila in odstopila od predhodno načrtanih ciljev oblikovanja velike nacionalne države, so Srbi na Hrvaškem postali žrtev takšne politike. Posledic takšne politike so se zavedli prepozno, ko ni bilo več časa za spremembe. Izjema so Srbi v vzhodni Slavoniji, Baranji in v zahodnem Sremu, ki imajo še možnost za spremembo svoje politike ob pomoči mednarodne skupnosti.

LITERATURA

- Jarčević, Slobodan. Plan Z-4 neprihvatljiv za RSK. Međunarodna politika, 1032/1995, str.10-11.
- Javorović, Božidar. 1995. Velikosrpska naježda i obrana Hrvatske. DEFIMI, Zagreb.
- Kadijević, Veljko. 1993. Moje viđenje raspada. Politika, Beograd.
- Letica, Slaven, Nobilo, Mario.1991. Rat protiv Hrvatske. Globus, Zagreb.
- Obradović, Konstantin. Plan Z-4: sadržina i domašaj. Međunarodna politika 1031/1995, str.3-6.
- Pravilo FM 100-20 - Low Intensity Conflict. Headquarters Department of the Army, Washington 1988.
- Norman, Roderick de. Operation Storm - attack on the Krajina. Jane's Intelligence Review 11/1995, str. 495-498.
- Tatalović, Siniša. Peaceful Solutions of Conflicts in Croatia: Case Study of Gorski Kotar. Peace and the Sciences, 6/1996, str.38-39.
- Tatalović, Siniša. Strategija obrane i rat u Hrvatskoj. Politička misao 1/1994, str.113-122.
- Tatalović, Siniša. Military Aspects of the Peacekeeping Operation in Croatia. Croatian Political Science Review 2/1993, str.55-63.
- Tatalović, Siniša. UNPROFOR od Sarajeva do mira. Vjesnik 29.3.1992, str.11.
- Vego, Milan. The Croatian Army. Jane's Intelligence Review, 10/1993, str.203-210.
- Vego, Milan. The Army of Serbian Krajina. Jane's Intelligence Review 10/1993, str.438-445.
- Žunec, Ozren. Hrvatska u sukobu niskog intenziteta. Erasmus 1994, str.46-63.